15. Õigus sotsiaalsele turvalisusele

Elu jooksul puutub igaüks meist kokku sotsiaalsete riskidega, mis mõjutavad elukvaliteeti – olgu selleks ajutine haigestumine või püsivalt töötamise lõpetamine vanemas eas – ning mille tõttu me vajame kindlustunnet, et oleme piisavalt kaitstud. Kuidas tagada sissetulekud ja ligipääs terviseteenustele näiteks ajutise või osalise tööajaga töötamise ajal ja eriti neile inimestele, kes on ühiskonnas mingil põhjusel haavatavamas olukorras, näiteks tööelu alustavad noored[1] või lähedast hooldavad naised[2] ? Kuidas hakkab kujunema pension ning millised on lahendused, et tagada pensionide piisavus ja jätkusuutlikkus? Eluea pikenemisega on suurenenud näiteks dementsuse levimus ning prognooside kohaselt võib selle diagnoosiga inimeste arv kahekordistuda iga 20 aasta tagant.[3] Paljudel dementsust põdevatel inimestel on pereliikmed, kes soovivad haigestunud lähedase eest hoolitseda kodus, kuid kes tunnevad end olevat lootusetus olukorras ning vajavad professionaalseid nõuandeid ja tugiteenuseid.[4]

Iga inimene ja perekond on sellises olukorras oma eripära, väärtusliku elukogemuse ja vajadustega ainulaadne ning sellega kaasneb õigustatud ootus olla märgatud, aktsepteeritud ja väärtustatud. See tähendab, et ühetaolised ja kõigile ühtmoodi sobivad lähenemisviisid ei ole piisavad, vaja on arvestada erinevust ja mitmekesisust. Ühelt poolt annab see vabaduse määrata sotsiaalkaitse sisu vastavalt konkreetsele olukorrale, kuid teisalt võib see ohustada tugiteenuste arendamise järjepidevust, suurendada diskrimineerimisriski ning lükata mõned inimesed veelgi kaugemale ühiskonna äärealadele.

Rahvusvaheliselt on kokku lepitud, et igal inimesel on õigus sotsiaalsele turvalisusele, mis ei piirdu pelgalt majanduslike eesmärkidega, vaid mis tuleb saavutada nii majanduslike kui ka sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste kogumina.[5] Vaesus kui mitmemõõtmeline nähtus on inimõiguste rikkumise tagajärg ning tähendab palju rohkem kui üksnes piisava sissetuleku puudumine – see tähendab inimväärseks eluks ja arenguks vajalikest võimalustest ilmajäämist.[6] Inimõigustel põhinev arusaam sotsiaalsest turvalisusest tugineb põhimõttele, et kõigil inimestel on õigus saada kaitset puuduse korral ning õigus turvalisele ja tervislikule elule ning piisavale elutustasemele, et tagada inimväärne elu ja eneseteostus.[7] See tähendab,

et iga inimest tuleb tunnustada, austada ja kaitsta, inimesed saavad esitada õigustatud nõudmisi ja riikidel on kohustus võtta vastutus. Seni, kuni eksisteerib mistahes vormis ilmajäetust ja diskrimineerimist ning ühiskond seda sallib, ei saa rääkida tegelikult tagatud sotsiaalsest turvalisusest.

Riigid on sõlminud rahvusvahelisi kokkuleppeid, millega on võtnud endale kohustuse järgida inimõiguste norme ning pingutada kõigi õiguste elluviimiseks. Konkreetsemalt, õigus sotsiaalsele turvalisusele on inimõigusi puudutavates dokumentides esile toodud juba üle saja aasta tagasi, olgu siis soovitustega kaitsta inimesi tervisekahjustuse, erivajaduse, sünnituse või vanaduse korral.

Ometi on petlik eeldada, et õigus sotsiaalsele turvalisusele on tagatud juba sellega, et inimõigusi käsitlevad dokumendid seda oluliseks peavad. Uuringute põhjal näeme, et inimõiguste konventsioonidesse kirja pandud ideaalide ja tegelikkuse vahel valitseb tohutu lõhe. 2020. aastal elas hinnanguliselt 21,9% (96,5 miljonit inimest) Euroopa Liidu elanikest vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse riskis (st olukorras, kus inimese sissetulek jääb alla vaesusriski piiri), kannatas raske materiaalse ja sotsiaalse ilmajäetuse all (ei saa endale lubada hüvesid, mida enamik inimesi peab vajalikuks piisava elukvaliteedi saavutamisel) või elas väga madala tööintensiivsusega leibkondades.8 71%-le maailma rahvastikust ei ole tagatud terviklikku sotsiaalkaitset või on see ainult osaliselt tagatud, 75 riigis puuduvad laste- ja perehüvitiste programmid ning tööga seotud tervisekahjustuste ja erivajaduste tõttu ette nähtud hüvitised, sünnitushüvitised ning vanaduspension on kättesaadavad väga piiratud mahus.9 Eestis elab suhtelises vaesuses 20,7% elanikkonnast (Euroopa Liidu keskmine on 17%).10 Ka soopõhine vägivald mõjutab negatiivselt sotsiaalset turvalisust. Naistevastase vägivalla uuringud näitavad, et 33% naisi (sh Eesti naised) on alates 15. eluaastast kogenud füüsilist ja/või seksuaalset vägivalda.11 Muret teeb see, et võrreldes teiste riikide naistega on Eesti naistel suurim vägivallakogemus (vastavalt 6,5% ja 45,4%)12 . See tähendab, et kahele kolmandikule inimestest kogu maailmas ei ole ühiskond suutnud tagada peamisi vahendeid ja võimalust elada hirmuta ja diskrimineerimiseta.

Leian, et kuigi üleilmastumine on aidanud miljonitel inimestel vaesusest välja tulla ja vaesematel riikidel teistele järele jõuda13 , suurendavad selle varjuküljed haavatavust ning lõhet õiguste ja tegeliku arengu vahel veelgi. Töökorralduse ja tööhõivevormide mitmekesisus, traditsioonilise täistööajaga tööhõive vähenemine ning osalise või ajutise iseloomuga töösuhete laiem levik võimaldab küll paindlikult töö ja pereelu ühitada ning toetab töö- ja eraelu tasakaalu, kuid suurendab

mittestandardses töösuhtes olevate inimeste haavatavust finantstagajärgede ja sotsiaalsete riskide suhtes.14 Sisserände tõttu võimendub kogukondade polariseerumine ning inimeste mure töökohtade ja kogukondade stabiilsuse kadumise pärast. Inimeste eluiga on pikenenud, kuid paljudel inimestel on mitmesugused tervisehädad juba lapseeast alates.

21. sajandit on nimetatud muutuste tõttu mitmekesisuse, isegi ülimitmekesisuse ajastuks15 . See tähendab, et sotsiaal-kultuurilise mitmekesisuse sees on mitmekesisus kogukondades ja gruppides. Vaja on uut tüüpi mõtlemist, mis peab silmas muutuvat maailma ja inimeseks olemise holistilist tervikut. Selles peatükis selgitan, kuidas inimõigustel põhinev sotsiaalse turvalisuse õigus on rikkalik ressurss, mis pakub normatiivse raamistiku, asetades rõhu väärtustele ning nihutades tähelepanu vajaduspõhiselt käsitluselt õigustel põhinevale käsitlusele.

- 1Decent work for sustainable development (DW4SD) Resource Platform, Youth Employment. ILO 2021. − https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/youth-employment/lang--en/index.htm.
- 2UN Secretary-General’s Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women. United Nations 2020. − https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406.
- 3Health at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing 2017. − http://dx.doi.org/10.1787/health_glance-2017-en.
- 4Varik, M., Medar, M., Saks, K. Informal caregivers’ experiences of caring for persons with dementia in Estonia. A narrative study. − Health & Social Care in the Community 2019/28 (3), lk 448-455.
- 5Diller, J. M. Securing dignity and freedom through human rights: Article 22 of the universal declaration of human rights. Brill 2011.
- 6Sepúlveda, M., Nyst, C. The Human Rights Approach to Social Protection. Ottawa: University of Ottawa 2012.
- 7Bonilla García, A., Gruat, J. V. Social Protection. A life cycle continuum investment for social justice, poverty reduction and sustainable development. ILO. Genf: International Labour Office 2003.
- 8Living conditions in Europe – poverty and social exclusion. Eurostat Statistics.
- 9World Social Protection Report 2017–2019. ILO. – https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_604882.pdf.

- 10Suhteline vaesus. Statistikaamet 2021. – https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus/suhteline-vaesus (09.01.2022).
- 11Naistevastane vägivald: Euroopa Liitu hõlmav uuring. Tulemuste kokkuvõte, Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA) 2014. – https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_et.pdf.
- 12Ibid.
- 13Aruteludokument üleilmastumise ohjamise kohta. Brüssel: Euroopa Komisjon 2017. − https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/reflection-paper-globalisation_et.pdf
- 14Behrendt, C., Nguyen, Q. A. Innovative approaches ensuring universal social protection for the future of work. Genf: ILO 2018. − https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_629864.pdf.
- 15Geldof, D., Connerty, I., Phillimore, J. Superdiversity in the heart of Europe: how migration changes our society. Belgia: Acco 2016.